

KULTURNA DEDIŠČINA MAJEV

Odločanje staroselcev v izobraževalni in kulturni politiki Mehike

Marija Mojca Terčelj

113

IZVLEČEK

Pravica staroselskih ljudstev do nemotenega dostopa in soupravljanja z lastno kulturno dediščino je bila uradno deklarirana že leta 1989, v *Konvenciji Mednarodne organizacije za delo, št. 169 o pravicah staroselskih ljudstev in plemenskih skupnosti*. Ta namreč določa pravice avtohtonega prebivalstva do zemlje, tradicije, jezika in vseh drugih človekovih pravic, brez diskriminacije. Konvencija postavlja zahtevo po posvetovanju s predstavniki staroselskih ljudstev in je skupaj z *Deklaracijo OZN o pravicah staroselskih ljudstev* iz leta 2006, osrednji mednarodni normativ za zaščito domačinskih kultur. Problem je, kaj je za koga kulturna dediščina in kdo je odgovoren za njeno varovanje. Na primeru pred-kolonialnih arheoloških spomenikov Jukatana, ki so vpisani na Unescov seznam svetovne kulturne dediščine, skuša prispevek prikazati razhajanja med uradno kulturno politiko in prakso ter zahtevami še živečih lokalnih skupnosti.

Ključne besede: kulturna dediščina, staroselci, soupravljanje, identiteta, Maji

ABSTRACT

The right of indigenous peoples to unrestricted access and co-management of their own cultural heritage was officially declared already in 1989, by Convention No. 169 of the International Labour Organisation on the rights of indigenous tribal and peoples. This convention indeed lays down the rights of indigenous peoples to land, traditions, language, and all other human rights without discrimination. The convention requires that the representatives of indigenous peoples are consulted on issues that affect them, and together with the Declaration of the United Nations on the rights of indigenous peoples from 2006 represents the principal international standard for the protection of indigenous cultures. The problem lies in who defines what cultural heritage is, and who is responsible for its protection. Referring to the case of the pre-colonial archaeological monuments of Yucatan, which have been entered in the UNESCO World Heritage List, the article describes the discrepancies between the official cultural strategy and practice and the demands of the surviving local communities.

Keywords: cultural heritage, indigenous people, co-management, identity, Maya

Uvod

Pravica staroselskih ljudstev do nemotenega dostopa in soupravljanja z lastno kulturno dediščino je bila uradno deklarirana že v *Konvenciji Mednarodne*

organizacije za delo (MOD) št. 169 o pravicah staroselskih ljudstev in plemenskih skupnosti (1989)¹. Ta namreč določa pravice avtohtonega prebivalstva do zemlje, tradicije, jezika in vseh drugih človekovih pravic, brez diskriminacije. Konvencija postavlja zahtevo po posvetovanju s predstavniki staroselskih ljudstev o vseh zadevah, ki se jih tičejo, in prepoveduje uporabo kakršnega koli nasilja in kršenja njihovih pravic. Posamezne države podpisnice so se z ratifikacijo konvencije zavezale, da temu prilagodijo svojo zakonodajo in staroselcem omogočijo več soupravljanja.² Je prva konvencija Organizacije združenih narodov (OZN), ki postavlja samoopredelitev staroselskih ljudstev kot eno glavnih načel identifikacije. Njena vsebina je bila dopolnjena v *Deklaraciji OZN za pravice staroselskega prebivalstva*, ki jo je Generalna skupščina OZN sprejela junija 2006.³

114

Do zdaj poznamo nekaj uspešnih primerov, ko so domačinske lokalne skupnosti na podlagi *Konvencije MOD št. 169* dosegle pravico do zemljišč, ki jim po zakonu pripadajo, oz. do delnega soodločanja glede prostorskega razvojnega plana ozemlja, ki uradno pripada tako nacionalni državi kot staroselskim skupnostim.⁴ Z uradnega vidika ti primeri posegajo bolj na področje pravic do ozemlja kot kulturne dediščine,⁵ ki pa je po prepričanju staroselcev *implicito* njen neločljivi del. Za Maje z Jukatana, ki smo jih preučevali med letoma 2000 in 2014⁶, ozemlje (teritorij) ne predstavlja le osnove materialne eksistence, obdelovalnih površin in pravne posesti, ampak je hkrati tudi osnova družbenega dogajanja in duhovnosti.

¹ *ILO Indigenous and Tribal Peoples Convention No. 169* <<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>>.

² Prvi državi, ki sta ratificirali Konvencijo MOD št. 169, sta bili Norveška in Mehika leta 1991; leta 1993 sta jo ratificirala Peru in Paragvaj, nato še Ekvador, Argentina, Kolumbija, Bolivija, Kostarika, Honduras, Danska, Gvatemala, Nizozemska in Fidži. Nova Zelandija in Avstralija sta jo delno ratificirali, ZDA jo še danes ignorira.

³ *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Paris, 2006* <<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/UNDRIPManualForNHRIs.pdf>> <http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/DRIPS_en.pdf>.

⁴ Leta 2001 je npr. Medameriško sodišče za človekove pravice v Kostariki obravnavalo primer lokalne skupnosti Mayagna Awas Tingni iz Nikaragve. V skladu z Ameriško konvencijo o človekovih pravicah in Konvencijo MOD št. 169 je sodišče odločilo, da je država Nikaragva prekršila lastninske pravice skupnosti Awas Tingni. Leta 2009 je Medetnična staroselska zveza za razvoj perujskega pragozda (*Asociación Interétnica de Desarrollo de la Selva Peruana*) dosegla, da je vlada začasno umaknila novelo pravnih dekretov, ki je tujim in domačim naftnim ter rudarskim družbam zagotovila legalni nakup zemljišč in licenc za črpanje in predelavo naravnih virov. S temi dekreti je vlada namreč skrečila Zakon o predhodnem posvetovanju z avtohtonim prebivalstvom (*Ley de consulta previa a los pueblos indígenas u originarios, reconocido en el convenio 169 de la Organización Internacional del Trabajo*) in s tem kršila 2. in 13. člen mednarodne Konvencije MOD št. 169, ki ga je bila ratificirala leta 1993.

⁵ Kar se tiče kulturne dediščine, so pravice staroselskega prebivalstva v Konvenciji MOD št. 169 določene zelo splošno, in sicer v njenem členu 5. in členu 6.1.

⁶ Avtorica prispevka je v obdobju 2000–2001 izvedla postdoktorsko raziskavo na temo “Etnične identitete in medkulturni odnosi na Jukatani” (*Identidades étnicas y relaciones interculturales en Yucatán*), in sicer v okviru seminarja pri redn. prof. dr. Estebanu Krotzu na Avtonomni univerzi Jukatana, Mérida v Mehiki. Leta 2010 je prejela prestižno štipendijo mehiške vlade “Genaro Estrada” za raziskavo “Sveti čas in prostor v identiteti Majev” (*El Tiempo Cíclico y el Espacio Sagrado en la Persistencia de la Identidad Maya*) in ponovno sodelovala z Unidad de Ciencias Sociales UADY. Od leta 2011 do 2014 je bila vključena v projekt ARRS “Astronomske osnove arhitekture in urbanizma Majev”, (vodja projekta dr. Ivan Šprajc, Inštitut za prostorske in antropološke raziskave ZRC SAZU, v sodelovanju z Inštitutom za medkulturne študije UP FHŠ); avtorica je tudi tokrat sodelovala z že navedenim inštitutom UADY v Meridi, Mehika.

Zborovanje majejskih starih staršev in otrok – začetek medgeneracijskega projekta nesnovne kulturne dediščine Mravljica v Museo de la Guerra de Castas, Tihosuco, Jucatan. (Foto: Mojca Terčelj, 2010)

Je simbolni prostor, ki ga naseljujejo predniki ter transcendentalna bitja in zato prostor identitete, ki ga zaznamujejo konkretni mejniki. Torej je prostor neločljivo povezane snovne in nesnovne kulturne dediščine.

Preden preidemo na problematiko pričujočega prispevka, je potrebno določiti nekaj bistvenih pojmovnih izhodišč: 1. kdo sploh je staroselsko prebivalstvo; 2. kaj je kulturna dediščina in kaj njeno varovanje in 3. kako kulturno dediščino pojmujejo staroselci. S tem nakazujemo, da pojem dediščine ni enoznačna kategorija. V pričujočem članku bomo skušali na podlagi zgodovinsko-primerjalne analize primera (kulturna dediščina Majejv – soodločanje staroselcev v izobraževalni in kulturni politiki Mehike) razložiti večplastnost problematike. V epistemološko-metodoloških izhodiščih povzemamo tako emski kot etski pristop, torej ne le mednarodne in nacionalne zakonodaje ter vidik stroke, pač pa tudi pogled domačinskega, marginaliziranega in s tem ranljivega prebivalstva na obravnavano problematiko.

Opredelitev pojmov

Staroselsko prebivalstvo

V devetdesetih državah na vseh celinah živi približno 370 milijonov staroselskih prebivalcev.⁷ OZN jih definira kot “prvotne prebivalce”, “rodovno-

⁷ *Indigenous Peoples and the Development Agenda: Beyond 2015*. <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/Post-2015/IPs-and-Post-2015.pdf>>.

plemenska”, “staroselska” ali “domorodna” oz. “domačinska” (prevod izraza *native*) in “avtohtona ljudstva”.⁸ “Njihove korenine segajo do tistih predkolonialnih kultur, ki so se na nekem območju razvile še pred prihodom osvajalcev. Sebe razumejo kot poseben, ločen del skupnosti, ki je drugačen od zdaj prevladujoče družbe na teh ozemljih.” (Chernela 2003: 1) Od nje se razlikujejo po družbenih, ekonomskih in kulturnih danostih. Njihov status delno ali v celoti določajo specifične navade in tradicije ali pa zakoni za staroselce, katerim so podvrženi v posameznih državah.⁹

Prvotna ali staroselska ljudstva so bila ob stiku s prišleki socialno, ekonomsko in kulturno oškodovana. Večinoma so bila izrinjena z ozemelj, ki so jih naseljevala, in izgnana na manj dostopna in nerodovitna območja. V kulturnem pogledu in kvaliteti bivanja jih je doletela bolj ali manj podobna usoda: prepoved uporabe jezika in tradicionalnega načina življenja. Danes so med najrevnejšimi prebivalci Zemlje in njihove pravice so kljub mednarodni zaščiti še vedno okrnjene.

Sodobna definicija staroselskega prebivalstva je jasna: ne določa katerega koli “domačinskega” prebivalstva, ki na nekem območju skozi generacije vzpostavlja svojo kulturno identiteto, ampak konkretno prebivalstvo, ki je na “nekem območju prebivalo pred prihodom osvajalcev” (Chernela 2003: 2). Konvencije OZN postavljajo konkreten mejnik: kolonialno osvajanje. Uradni termin “staroselci” tako ne določa “prvinskosti” ali “avtohtonosti”, ampak zgolj zgodovinsko - relacijsko pozicijo v odnosu s kolonialnimi (evropskimi) zavojevalci.¹⁰ V tem kontekstu ne moremo primerjati npr. Amerike, Afrike in Oceanije z evrazijskim prostorom, kjer so potekali drugačni migracijski in transkulturni procesi. Kljub “osvajanjem” in zavojevanjem tu ne govorimo o kolonializmu v modernem pomenu in njegovem drastičnem zgodovinskem rezu.

Kulturna dediščina

Prvič zasledimo sodobno paradigmo *kulturna dediščina* v Konvenciji o varovanju svetovne kulturne in naravne dediščine, ki jo je leta 1972 objavila Generalna konferenca Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (Unesco) v Parizu.¹¹ Še pred tem je Unesco leta 1954 sprejel Konvencijo o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada in leta 1970 Konvencijo o ukrepih za prepoved in preprečevanje nedovoljenega uvoza in izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih (Poljak Istenič 2014: 44). Pojem varovanja kulturno-zgodovinskih spomenikov sicer sega že v 18. stoletje, čas po

⁸ *United Nations Development Programme. Contribution to the 14th Session of the UN Permanent Forum on Indigenous Issues.* Introduction, str. 1. <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/2015/agencies-info/UNDP.pdf>>.

⁹ Konvencija MOD št. 169, 1. člen. <<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>>.

¹⁰ “Who are Indigenous Peoples?”. *Indigenous peoples, Indigenous Voices.* Secretariat of the Permanent Forum UN - UNESCO, 2015. <http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/5session_factsheet1.pdf>; <<http://undesadspd.org/indigenouseoples.aspx>>.

¹¹ *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage.* UN Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris, 1972. <<http://whc.unesco.org/en/conventiontext>>.

francoski revoluciji. Mednarodne smernice za restavriranje spomenikov so bile prvič podane v Atenski listini leta 1931.¹²

Nobena od teh listin pa ne definira pojma kulturne dediščine. Unescova Konvencija o varovanju svetovne kulturne in naravne dediščine iz leta 1972 govori zlasti o nujnosti varovanja kulturnih spomenikov, ne pa, kaj kulturni spomeniki so. V 1. členu jih našteje: "arhitekturna dela, dela monumentalnega kiparstva in slikarstva, elementi ali strukture arheološke narave, napisi, jamska bivališča in kombinirane značilnosti, ki imajo izjemne univerzalne vrednosti z vidika zgodovine, umetnosti ali znanosti". Danes bi rekli, da so to zgolj snovni spomeniki enkratnih umetniških dosežkov.

Kasneje se je pojem kulturne dediščine počasi širil, saj že izraz sam (tako slovenski, angleški kot španski) pove, da gre za dedovanje skozi generacije. Mednarodno *Združenje za ohranjanje spomenikov in spomeniških območij* ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) definira kulturno dediščino kot "izraz načina življenja, ki ga skupnost razvija in prenaša iz roda v rod, vključno z običaji, praksami, kraji, predmeti, umetniškimi stvaritvami in vrednotami. Kulturna dediščina je izražena bodisi kot snovna ali nesnovna".¹³ Več o vsebini kulturne dediščine izvemo tudi v členu 2.1 Unescove Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine,¹⁴ kjer pomeni "prakse, predstavitve, izraze, znanja, veščine in z njimi povezana orodja, predmete, izdelke in kulturne prostore, ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prepoznavajo kot del svoje kulturne dediščine" (Marrie 209: 170).

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS) dediščino opredeljuje takole: "Kulturna dediščina so viri in dokazi človeške zgodovine in kulture, ne glede na njihov izvor, razvoj in ohranjenost (snovna, materialna dediščina), ter s tem povezane kulturne dobrine (nesnovna, nematerialna dediščina). Zaradi njihove kulturne, znanstvene in splošno človeške vrednosti sta varstvo in ohranjanje kulturne dediščine v državnem interesu. Osnovna, kulturna funkcija kulturne dediščine je njeno neposredno vključevanje v prostor in aktivno življenje v njem, predvsem na področju vzgoje, posredovanja znanj in izkušenj preteklih obdobij, ter krepitev narodove samobitnosti in kulturne istovetnosti."¹⁵ Definicija je podana v skladu z Zakonom o varstvu kulturne dediščine RS iz leta 2008 in mednarodnimi normativi.¹⁶

¹² *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments*. International Council on Monuments and Sites 2011–2015. <<http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-enfrancais/ressources/charters-and-standards/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>>.

¹³ ICOMOS, *International Cultural Tourism Charter. Principles And Guidelines For Managing Tourism At Places Of Cultural And Heritage Significance*. ICOMOS International Cultural Tourism Committee, 2002. <http://www.cultureindevelopment.nl/Cultural_Heritage/What_is_Cultural_Heritage>.

¹⁴ *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, ki jo je Unesco sprejel leta 2003 v Parizu. <http://www.wipo.int/wipolex/en/other_treaties/text.jsp?file_id=217653>.

¹⁵ <<http://www.zvkds.si/sl/zvkds/varstvo-kulturne-dediscine/o-kulturni-dediscini/kaj-je-kulturna-dediscina/>>.

¹⁶ Zakon o varstvu kulturne dediščine. *Uradni list RS*, št.16/08, 123/08, 8/11– ORZVKD 39, 90/12 in 111/13. <<http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144>>.

Henrietta Marrie (2009) piše o varovanju nesnovne kulturne dediščine staroselskih ljudstev. Pri tem se sklicuje na več mednarodnih konvencij: Unescovo *Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine*,¹⁷ *Deklaracijo OZN o pravicah staroselskih ljudstev*, *Konvencijo Mednarodne organizacije za delo št. 169 o pravicah staroselskih ljudstev in plemenskih skupnosti*, *Svetovno organizacijo za intelektualno lastnino (WIPO)*,¹⁸ *Konvencijo o biološki raznovrstnosti*,¹⁹ *Mednarodni sporazum za genetiko rastlin, hrano in kmetijstvo*²⁰. Pravice staroselskih skupnosti so torej na splošno vključene v številne mednarodne pravne akte, ne obstaja pa en sam akt, ki bi pravice do soodločanja in soupravljanja domačinskih skupnosti povzel v strnjeni obliki.

118

V Mehiki je za varovanje kulturne dediščine odgovoren Nacionalni inštitut za antropologijo in zgodovino (INAH).²¹ Ta je hkrati znanstveno-raziskovalna in kulturnovarstvena ter izobraževalna ustanova. V državi, ki obsega skoraj dva milijona kvadratnih kilometrov in šteje 121 milijonov prebivalcev (ocena 2015), INAH deluje centralizirano, torej enotno v smislu strokovnih izhodišč, klasificiranja, urejanja in vodenja kulturnih spomenikov: paleontoloških, arheoloških, kolonialnih, spomenikov 19. stoletja, antropoloških, umetnostno-zgodovinskih in spomenikov sodobne umetnosti 20. in 21. stoletja. Raziskovalno, pedagoško, konservatorsko in restavratorsko delo upravlja 11 centralnih enot in 31 regionalnih središč. INAH skrbi za 23.710 zgodovinskih spomenikov, arheoloških območij (od 200.000 tisoč registriranih) in 108 muzejev²². Leta 2014 je ustanova izvedla 2064 raziskovalnih, konzervatorskih in restavratorskih projektov, v katerih je sodelovalo 700 akademikov s področja zgodovine, etnologije, etnozgodovine, socialne in fizične antropologije, arheologije, lingvistike, arhitekture, konservatorstva in restavratorstva. Za obiskovalce ima odprtih 216 urejenih arheoloških območij po vsej Mehiki, 108 muzejev in 107 zgodovinskih spomenikov.²³

Največja gostota arheoloških območij je na ozemlju Majev.²⁴ Med prepoznavnimi sta prav gotovo predkolonialni mesti Chichén Itzá in Palenque, ki je hkrati nacionalni park. Vpisani sta na Unescov seznam svetovne kulturne

¹⁷ *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (ICH)*. <<http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>>. Unesco v preambuli Konvencije poudarja pomembnost nesnovne kulturne dediščine za obstoj kulturne raznolikosti in za zagotavljanje trajnostnega razvoja. (Marrie 2009: 170)

¹⁸ <<http://www.wipo.int/portal/en/index.html>>.

¹⁹ <<https://www.cbd.int/convention/>>.

²⁰ <<http://www.planttreaty.org/>>.

²¹ *Instituto Nacional de Antropología e Historia*, ustanovljen 3. februarja 1939. <<http://inah.gob.mx/images/zonas/lista/pagina.html>>; <<http://www.inah.gob.mx/>>.

²² Od tega 5 nacionalnega značaja, 22 regionalnega in 43 lokalnega; 32 muzejev na prostem, 3 muzeje občinskega in 2 metropolitanskega značaja. <<http://www.inah.gob.mx/>>.

²³ <<http://www.oei.es/cultura2/mexico/c7.htm>>.

²⁴ Od 173 arheoloških območij, odprtih za obiskovalce v letu 2007, je bilo kar 56 (tretjina) na območju majevske kulture: v zveznih državah Jukatan, Quintana Roo, Campeche in Chiapas. Glej: *Diagnóstico de infraestructura cultural. Sistema de información cultural*. Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2007–2012. <http://sic.conaculta.gob.mx/publicaciones_sic/dic_2007.pdf>.

dediščine²⁵. Še več, Chichén Itzá je od leta 2007 eno od “novih sedmih čudes sveta”.²⁶ Od takrat jo letno obišče milijon turistov z vseh koncev sveta. Povprečen obiskovalec seveda opazi, da spominke pred vhodom prodaja domačinsko prebivalstvo iz okoliških vasi in da to prebivalstvo tudi čisti poti in okolico templjev ter varuje ograde, medtem ko so v muzejski trgovini, na blagajni in pri vodenju turistov zaposleni samo mestici in belci. Le redki pa se vprašajo, kaj imajo templji, piramide, igrišča in observatorij skupnega z današnjim majevskim prebivalstvom.

Prodaja majevskih spominkov v varovanem območju Chichén Itzá. (Foto: Miloš Ekar, 2011)

Kljub večkratnim zgodovinskim rezom, ki so dodobra transformirali predkolonialno majevsko ekonomsko, socialno in kulturno tradicijo, je kontinuiteta nekaterih religioznih praks, ki so neposredno povezane s predkolonialnimi svetišči, podzemnimi kraškimi jamami in jezeri, še živa. Med domačini se je ohranilo tudi nekaj kolektivnega spomina na predkolonialno obdobje, ki se je v kolonialni dobi

²⁵ Mehika je leta 2014 beležila 32 spomenikov svetovne dediščine: 26 kulturnih, 5 naravnih in 1 kulturno-naravovarstvenega značaja, kar jo uvršča – poleg Indije – na šesto mesto po številu mednarodnih spomenikov, takoj za Italijo, Španijo, Kitajsko, Nemčijo in Francijo. Mehika je imela do septembra 2015 7 enot vpisanih tudi na Unescov Reprezentativni seznam nesovne kulturne dediščine človeštva. <http://es.wikipedia.org/wiki/Anexo:Patrimonio_de_la_Humanidad_en_M%C3%A9xico>.

²⁶ Območje je od leta 1988 na Unescovem seznamu svetovne kulturne dediščine in od 7. julija 2007 na seznamu “sedmih čudes sveta”. <<http://www.mundonets.com/siete-maravillas-del-mundo-moderno/chichen-itza/>>; <http://en.wikipedia.org/wiki/New7Wonders_of_the_World>.

in v 19. stoletju izražal v mitih in socialno-religioznih gibanjih milenarizma²⁷, danes pa v organiziranem panmajističnem preporodu.

Maji

120

Maji je skupno ime za družino etnično in jezikovno sorodnih ljudstev, ki naseljujejo ozemlje 400.000 km² današnjih mehiških zveznih držav Jukatan, Campeche, Quintana Roo, Chiapas in Tabasco, celotno Gvatemalo, Belize in del Hondurasa ter El Salvadorja. V začetku 21. stoletja je to ozemlje naseljevalo sedem milijonov pripadnikov majevske staroselske skupnosti (Nations 2006). Maji so ena najštevilčnejših in jezikovno najbolj vitalnih²⁸ domačinskih etničnih skupin Mehike in Latinske Amerike. V Mehiki so ena od triinpetdesetih uradno priznanih staroselskih skupin. Skozi stoletja kolonialnega in post-kolonialnega osvajanja so dokazali, da so tudi ena od politično najbolj rezistentnih in kulturno najbolj stanovitnih staroselskih skupnosti.²⁹

Jezikovno se delijo v različne dialekte³⁰, kulturno-zgodovinsko pa jih prištevamo k mezoameriškim ljudstvom, ki so do prihoda Špancev oblikovala podobne politične, gospodarske in kulturne institucije³¹. Na podlagi poljedelstva so Maji v klasičnem obdobju (300–900 n. št.) dosegli znanstveno-kulturni in tehnološki vrhunec, ko je prebivalstvo silovito naraslo, povečala se je birokracija, število verskih središč, mest in mestnih držav. Ekološka, demografska in ekonomska kriza v začetku 10. stoletja našega štetja³² je Maje prisilila v večje družbeno-ekonomske

²⁷ V kolonialnem obdobju in v 19. stoletju so imeli številni majevski upori oporo v ideologiji milenarizma in mesijanstva. Izraz "milenarizem" se ne uporablja samo v zvezi z bibličnim izročilom, nanaša se na vsa verovanja podobnega značaja. Vključuje vero v junaka oz. kulturnega heroja, ki je božji poslanec oz. karizmatični vodja, utelešeni bog ali sveta oseba. Oznanja svobodo in obljubljeni popolno kraljestvo v t. i. "izvoljenih" družbah. (Bárabas 1989: 13–15) V ustnem izročilu Majev se tako Canek vedno znova reinkarnira v junaku, ki bo Majem vrnil svobodo in gospodovanje v deželi Mayab. Canek ima svoj izvor v karizmatičnem knezu, ki je branil zadnje majevsko kneževino Petén Itzá v današnji Gvatemali.

²⁸ Jezikovna vitalnost ni odvisna samo od števila govorečih pripadnikov, ampak od potencialnega števila govorečih oseb; torej, koliko se jih odloči, da bodo v bodoče še govorili svoj jezik ali pa bodo prevzeli prevladujoči uradni jezik (López in Küper 1999: 5). Med najvitalnejšimi domačinskimi jeziki Latinske Amerike so *aymara*, *quechua*, *mapuche*, *nahuatl* in *mayataan* ali majevski jezik v Jukatana in majevski *quiche* jeziki Gvatemale.

²⁹ Španski konkvistadorji, bratje Montejo, so se trudili dobrih dvajset let, da so uradno osvojili deželo *Mayab*. Odpor Majev se ni končal z uradno priključitvijo polotoka Španski kroni leta 1547 (glej Terčelj 2009: 127–157).

³⁰ Po viru: <<http://www.native-languages.org/fammay.html>>: Čol (Chol), vasteški jeziki (Huasteca), Kanholabal – Čuh (Kanjobal-Chuj), Močo (Mochó), Kiče-Mam (Quiche-Mam), Celtal (Tzeltal) in jukatanski jezik ali *maytaan*. Poudarjamo, da se je lingvistična definicija majevskih jezikov spreminjala skozi časovna obdobja.

³¹ Mezoameriška ljudstva so prakticirala poljedelstvo, znanost (zlasti matematiko, astronomijo in koledar) ter visoko kulturo: hieroglifsko pisavo, arhitekturo stopničastih piramid, likovno umetnost, glasbo, literaturo in gledališče. Na političnem področju so oblikovala male mestne državnice, razen Aztekov, ki so v zadnjih dveh stoletjih pred prihodom Špancev formirali mogočen imperij *Anahuac*. Maji nikoli niso oblikovali enotnega političnega ozemlja kot npr. Azteki. Oblikovali so mestne državnice ali guvernije, ki so bile med seboj gospodarsko in kulturno povezane; bile pa so tudi v nenehnih diplomatskih sporih in vojnah (glej Kirchhoff 2000).

³² V devetem stoletju je prišlo na polotoku Jukatan do bistvenih ekoloških sprememb ter političnih, ekonomskih in demografskih preobratov. Elitni sloji so zapuščali urbana središča, bodisi da so se selili v notranjost današnjega gvatemalskega pragozda (kot npr. rodovina Itzájev) ali se pomešali s plebejskim prebivalstvom.

prilagoditve, vendar pa ni izničila njihove kulturne kontinuitete v post-klasičnem obdobju (900–1521 n. št.). Tudi kolonialni rez Majej demografsko in kulturno ni izbrisal. Do danes so ohranili jezik, poljedelske tehnike, nekatere socialne in religiozne institucije, šege in navade, ki so skozi stoletja mestizacije seveda dobile sinkretičen značaj. Eksistencialno najpomembnejša praksa, v katero so “vgrajene” družbene, kulturne in duhovne institucije, je prav gotovo poljedelstvo. Njegove tehnike in orodja³³ se pri Majih skozi tisočletja niso bistveno spreminjali. To pa ni zasluga “kulturnega kljubovanja”, bolj posledica geografskih in klimatskih danosti.

Tradicionalno poljedelstvo Majej sloni na sistemu čiščenja, sečnje in požiga zaraščenih gozdnih površin in vzgoji ter kolobarjenju različnih kulturnih rastlin.³⁴ Čeprav je tovrstno poljedelstvo moderna agrarna politika dolgo kritizirala kot neekološko in neproduktivno, v zadnjih dveh desetletjih mnogi avtorji iz vrst naravoslovcev, ekologov, zgodovinarjev in antropologov ugotavljajo nasprotno, prav ta način poljedelske proizvodnje ne uničuje gozda, ampak ga ohranja, saj se izvaja po načelih, ki vzdržujejo naravno ravnovesje (Zizumbo in Sima 1988; Teran in Rasmussen 1994, 2009; Garcia Quintanilla 2000). Glede na posebne geološke in klimatske razmere, ki so značilne za kraško ozemlje, katerega naseljujejo, je edini resnično izvedljiv način gojenja poljščin in tudi bolj vzdržnosten kot ledinska pridelava monokultur, ki jo je vpeljala kolonialna agrarna politika in razvil ter še pospešil kapitalizem 19. in 20. stoletja.

Sistem ciklične menjave naravno zaraščenih površin in obdelovalnih parcel je v predkolonialnem obdobju predstavljal dominanten produkcijski način, na osnovi katerega je bila organizirana celotna družba: od politike in vojskovanja do družbenih institucij, znanosti in umetnosti. V kolonialnem obdobju je izgubil svojo integriteto in prešel v podrejeni položaj (Teran in Rasmussen 2009: 45). Do danes se je njegova ekonomska, družbenoorganizacijska in religiozna vloga ohranila med lokalnimi skupnostmi, ki naseljujejo vzhodni in južni del Jukatana, višavje Chiapasa in nekatere predele Gvatemale, območja, na katerih je bila uvedba modernega monokulturnega plantažnega gospodarstva skoraj neizvedljiva.

Požigalniški agrarni sistem je racionalen, tako v smislu časovne kot prostorske sistematičnosti. Temelji na dobrem poznavanju naravnega okolja, njegovih geoloških, klimatskih in vegetacijskih danostih in preciznih obdelovalnih strategijah. Te so tesno povezane z etiko, ki sloni na ohranjanju kozmičnega, naravnega in kulturnega ravnovesja. Dobra letina ni le stvar konkretnih poljedelskih strategij, nanjo vplivajo zunanje – naravne in nadnaravne – sile, ki jih je treba spoštovati, jih naprošati in se jim zahvaljevati v priprošenjskih in zahvalnih molitvah ter obredih.³⁵

³³ Še zdaj namreč uporabljajo predkolonialno orodje *coa*, palico, s katero rahljajo zemljo (TZ, 2014).

³⁴ V španščini t. i. sistem “monte – milpa”, v majejskem jeziku: *k'ax - ch'akbe'en - sak'ab - ox sak'ab k'ax*; v slovenščini na kratko “požigalniški obdelovalni sistem”, kombiniran s kolobarjenjem.

³⁵ Pri vseh priprošenjskih in zahvalnih daritvah je pomembna pijača *sakab*. Darovati pomeni nenehno prispevati k vzpostavljanju osnovnega kozmičnega ravnovesja. Najpomembnejši obredi so: “odpiranje gozda” ali sečnje, priprošnja za dež *ch'a cha'ak*, obred “prvih plodov” in splošni obred zahvale *waajil kol* (TZ, 2014).

Pojem rodovitnosti je pri Majih vezan na vegetacijo, ne na zemljo.³⁶ Zanje je eksistencialnega pomena koncept rastja, *k'ax*.³⁷ *K'ax* je naravni prostor z vsemi svojimi bio-diverzitetami, hkrati potencialno obdelovalno območje ("milpa"), poleg tega pa označuje tudi metafizični prostor, saj so njegovi edini gospodarji nadnaravna bitja. Teritorij gozda (*k'ax*) je torej kompleksen simbolni sistem, ki vključuje holizem materialnega, socialnega in simbolno-religioznega. Antropologi ga definirajo kot "mejni" prostor "profanega in svetega", območje tabujev, na katerem se odvijajo najpomembnejši religiozni obredi in prepovedi. Ko človek poseže vanj, vstopi v prostor neznanega, nevarnega in transcendentnega. Zato mora biti do njega še posebej previden in spoštljiv.

122

Na območju *k'ax* Maji poznajo posebne kraje, ki jih čuvajo predniki: podzemne jame *cenote*, vzpetine in ruševine starih templjev. Na teh krajih prirejajo obrede *Yumilo'ob K'axo'ob* ("Gospodarjem kraja") ali *Yumilo'ob cha'ako'ob* ("Gospodarjem vetra in dežja"): priprošnje in zahvale za letino, nabirajo zdravilna zelišča in se zahvaljujejo prednikom za pomoč. Vse to namreč današnji lokalni majejski svečeniki *h'memo'ob* (zdravilci in svečeniki) izvajajo na bližnjih arheoloških območjih, po možnosti na ali ob nekdanjih templjih, torej ob vznožju piramid in ob robu kraških jezerc (*cenote*), tudi na varovanem območju Chichén Itzá.³⁸

Tu pa se pojavi problem: kraji, ki jih je dediščinska stroka določila za kulturne in naravne spomenike, jih s tem izločila iz prvotne "uporabnosti" in jim dala drugo namembnost, so za domačinsko prebivalstvo še vedno območja živih praks. Medtem ko turisti, azijski, evropski, ameriški in drugi, vsak dan v letu vstopajo na arheološka območja med 10. in 17. uro, postopajo po njih s številnimi fotoaparati in vzdikajo vsepovprek, Maji na te iste, za njih duhovno "polne" in svete prostore marsikdaj ne morejo vstopiti v času svojih obredov. V vseh katedralah sveta, tudi tistih, ki so na Unescovem seznamu svetovne kulturne dediščine, je turistični obisk v času verskega obredja omejen, včasih tudi prepovedan. V primeru Majej in vseh ostalih staroselskih ljudstev ni tako.

Majejska religija seveda uradno ni priznana, kot pa smo že omenili, jim mednarodne konvencije in nacionalne zakonodaje priznavajo izvajanje kulturnih in religioznih praks. Vprašanje pa je, ali nacionalne strokovne institucije ter zakonodaja upoštevajo zahteve domačinskega prebivalstva oz. se z njimi dovolj hitro usklajujejo.

³⁶ Kamnita kraška tla prekriva tanka plast zemlje, debela od nekaj centimetrov do več decimetrov. Poleg plasti humusa večji del t. i. tal *kankab-akalché* sestavljajo odpadlo listje in drugi organski odpadki, ki v procesu hitrega razkroja v vlažnih in toplih klimatskih razmerah omogočajo rodovitnost in gojenje poljščin. Zato je gozdno rastje esencialnega pomena pri oblikovanju tal, njegovo ohranjanje pa vitalnega pomena za obstoj obdelovalnega sistema (Terán in Rasmussen 2000).

³⁷ Šp. "monte", slo. pribl. "gozd" oz. "pragozd" v smislu naravne rasti.

³⁸ Šp. Terrenski zapisi avtorice: 2001, 2008, 2010, 2011, 2014 – intervjuji s *h'men*-om, ki dvakrat na leto opravi zahvalno daritev za majejsko skupnost širše regije – ob kraškem jezeru znotraj varovanega območja Chichén Itzá.

Majevski svečenik pri zahvalni daritvi waajil kol. Občina Peto, Jukatan. (Foto: Amadeo Cool May, 2012)

Zahteve sodobnih majevskih združenj za priznanje jezika, religije, lokalnega prava in družbenih institucij

V prvi peticiji *Osnove za uradno priznanje majevskega jezika*,³⁹ ki jo je civilno društvo dvojezičnih majevskih učiteljev in intelektualcev *Mayaon*⁴⁰ izdalo leta 1991 in naslovlilo na vse tri guvernerje zveznih držav polotoka Jukatan,⁴¹ so zapisane naslednje zahteve:

- Izdaja dekreta za uradno priznanje majevskega jezika in uzakonitev njegove uporabe v državnih službah.
- Določitev njegove uporabe v izobraževanju kot učnega jezika in določitev vsebin učenja na vseh nivojih izobraževalnega sistema.
- Ustanovitev Inštituta za majevski jezik v vsaki občini na polotoku Jukatan, ki naj skrbi za planiranje in oblikovanje raziskovalnih lingvističnih projektov.
- Načrtovanje in oblikovanje skupin strokovnjakov za majevski jezik.
- Privzete naslednje abecede pri zapisovanju majevskega jezika: a, b, ch, chh, e, i, j, k, kh, l, m, n, o, p, ph, r, s, t, th, ts, tsh, u, w, y, h, x.

³⁹ *Bases para la oficialización del Mayathan* je napisalo nevladno majevsko združenje *Mayaon*, izdala založba Editorial Maldonado, sofinanciral pa tudi *Instituto Nacional Indigenista* (INI).

⁴⁰ *Mayáon A.C.* je mrežna kulturna organizacija, ki ima korenine svojih aktivnosti v sedemdesetih letih 20. stoletja (med dvojezičnimi majevskimi učitelji), leta 1990 pa se uradno formira – kot društvo, ki promovira razvoj majevskega jezika in kulture na Jukatanu.

⁴¹ Zvezne države Jukatan, Quintana Roo in Campeche.

- Zakonska določitev ortografskih popravkov v toponimih in osebnih majevskih imenih, upoštevajoč majevsko fonetiko.

Peticija je bila napisana v skladu z Deklaracijo iz Pátzcuara (*Declaración de Pátzcuaro*), ki jo je leta 1980 razglasil Nacionalni svet staroselskih ljudstev.⁴² Deklaracija določa, da imajo vse etnične skupine Mehike pravico do svojega jezika in da zanikanje jezika pomeni zanikanje osnovne pravice do izražanja mišljenja ter družbenega in kulturnega razvoja. Jezikovne pravice prinašajo širše socialno-kulturne pravice in svoboščine, saj “diskriminacija jezika predstavlja politično agresijo nad ljudstvom, ki se ne more realizirati” (Varese 1983: 23). Zato *Mayáon* v peticiji poudarja kompleksni značaj jezika: “/.../ jezik ni le instrument komunikacije, je zlasti ustvarjanje in izražanje najbolj vzvišenega in lepega v človeškem bitju: njegove duhovnosti, torej občutkov, čustev, sanj, realnosti, preteklosti in prihodnosti” (Bases 1991: 4). Peticija se naslanja tudi na zgodovinska dejstva: najprej na dejstvo, da je majevščina v vsakdanji rabi v vseh lokalnih skupnostih polotoka in da si je državna administracija socialističnega predsednika zvezne države Jukatan, Carilla Puerta, že v obdobju med letoma 1922 in 1924 prizadevala uzakoniti uradno uporabo majevščine.

124

Druga večja peticija, ki so jo majevski intelektualci oblikovali leta 1998 na Prvem državnem kongresu – kultura in regionalne identitete – je vključevala zahteve po oblikovanju izobraževalnih modelov, ki ne bi zadostili le šolskim potrebam majevskega jezika, ampak bi pripomogli k širšemu priznanju državljskih pravic majevskih lokalnih skupnosti in njihovemu vključevanju v nacionalno družbo. Peticija je bila objavljena v majevskem glasniku *Sáansamal*. V njej so Maji ponovno zahtevali od jukatanske vlade, da z dekretom uzakoni uporabo majevskega jezika v javnih ustanovah, medijih, transportnih sredstvih, na javnih prireditvah, v publicistiki in na vseh stopnjah šolskega izobraževalnega sistema. Vlada naj poskrbi, da bo jukatanska univerza odprla diplomski študij majevskega jezika, kjer se bodo oblikovali bodoči profesorji majevščine. Zahteve vključujejo tudi odprtje dvojezičnih in medkulturnih središč, osrednjo majevsko radijsko postajo v Meridi, oblikovanje dvojezičnih organov za pomoč in pravno svetovanje majevskim ženskam, obvezno osnovno in srednje šolanje v majevščini za deklice, vključevanje žensk v majevske radijske in televizijske programe in dostop do produkcijskih sredstev, kreditov, tehnologij in informacij; ustanavljanje knjižnic z majevsko literaturo, uporabo klasičnih majevskih tekstov v šolah (npr. *Popol Vuh*) in nenazadnje, prost vstop Majevev na vsa območja arheoloških spomenikov na Jukatano.⁴³

⁴² Declaración de Pátzcuaro sobre el derecho a la lengua. <<http://www.cdi.gob.mx/lenguamaterna/patzcuaro.pdf>>.

⁴³ Peticija iz leta 1998 je obsegala 20 točk in je bila leta 2001 vsebinsko dopolnjena (Demandas 2001).

“Kulturna dediščina je v naših rokah”, pravi Carlos Chan, direktor Museo de la Guerra de Castas (Tihosuco, Jukatán) z majejskim bobnom v rokah. (Foto: Mojca Terčelj, 2011)

Majejski intelektualci so izrazili tudi zahtevo po ponovnem ovrednotenju in preučitvi majejske kozmologije, matematike in tradicionalne medicine, ki bi jih vključili v šolske programe; nadalje, vpeljavajo majejske spomeniškovarstvene službe, izobraževanja na okoljskovarstvenem področju, vključevanje majejskega tradicionalnega znanja o varovanju okolja v šolske sisteme in spodbujanje ekoturizma v majejskih skupnostih. V zvezi z religioznimi pravicami in svoboščinami so svoje zahteve strnili v naslednjih točkah:

- *Država naj prepreči vdor zahodnih religij, ki želijo majejskim skupnostim vsiliti svoje dogmatske koncepte in s tem izničiti religiozno tradicijo. Religiozni imperializem naj se konča, nočemo več kolonizacije. Tako kot mi spoštujemo religije vsega človeštva, pričakujemo, da bodo tudi drugi spoštovali navade in duhovno tradicijo naših prednikov.*
- *Sledimo ponovnemu ovrednotenju, širjenju in prakticiranju duhovnosti naših prednikov. V to vključujemo tudi tradicionalno zdravilstvo, saj se to začne pri zdravljenju duha, ne materije.*
- *Vztrajamo, da vladni organi spoštujejo našo pravico do uporabe tradicionalnih svetih krajev. Nočemo, da se z njih odnašajo umetniški predmeti, saj nam ti predstavljajo religiozne simbole. Ti kraji naj se spoštujejo z vsemi svojimi komponentami vred: rastlinstvom, živalstvom, vodnimi in podzemnimi vodnimi viri. **Te komponente naj ne bodo proglašene za kulturno dediščino vsega sveta, ampak v prvi vrsti za našo kulturno dediščino** (poudarila avtorica). Mi smo te kraje in svetišča zgradili in mi smo njihovi legitimni dediči.*

- *Vztrajamo, da se spoštujejo naše pravice do svetih rastlin. Te za nas niso trupene, niti razvada, ampak zdravilo, prehrana in stvar obredja.*

Majevske zahteve so v naslednjih desetih letih odpirale številne strokovne in politične razprave. Nekatere od njih je vlada delno upoštevala, seveda v skladu z nacionalno politiko in mednarodno zakonodajo. Da pa bi razumeli te zahteve, je potrebno najprej razložiti socialne politike Mehike do staroselskega prebivalstva pred letom 1989.

Socialne in kulturne politike za staroselsko prebivalstvo

126

Ideja o vzpostavitvi posebnih vladnih organizacij, ki bi se posvečale socialni politiki za staroselsko prebivalstvo, se je rodila na prvem interameriškem kongresu indigenistov⁴⁴ v Pátzcuaru v Mehiki leta 1940. Predlog udeležencev kongresa je bil jasen: “vključitev staroselcev v nacionalno družbo, z vsem svojim kulturnim blagom vred” (Aguirre Beltrán 1976a: 27). Mehški Nacionalni inštitut za vprašanja staroselskega prebivalstva, *Instituto Nacional Indigenista* – INI⁴⁵ je bil ustanovljen leta 1948. Prvi direktor in duhovni vodja inštituta, Alfonso Caso, je namene in naloge ustanove opredelil z naslednjimi besedami: “/.../ jasen cilj, ki smo si ga zadali, je pospešiti razvoj staroselskih skupnosti in njihova čim prejšnja integracija – brez večjih posledic na njihovi notranji organizaciji – v gospodarsko, kulturno in politično življenje Mehike” (Caso 1971: 139).

Medtem ko je imela socialna in kulturna politika za staroselce v petdesetih letih 20. stoletja še izrazito korporacijski značaj (zlitje, adaptacija in hispanizacija), je v začetku sedemdesetih let mehiška vlada razvila bistveno drugačen pristop do avtohtonih – etnično, kulturno in gospodarsko različnih – skupin. Aguirre Beltrán poudarja, da “*indigenismo* ne pospešuje razvoja staroselskih etničnih skupnosti, temveč deluje kot posrednik v integracijskem procesu” (1976: 24–25). Integracionizem si je skozi številne projekte prizadeval vzpostaviti ravnotežje med nacionalno družbo in tistimi “pozitivnimi” elementi staroselskih kultur, ki so se vanjo lahko nemoteno vključevali. Kriterij te politike je slonel na oceni “pozitivnih” in “negativnih” oz. “več in manj vrednih” kulturnih elementov posameznih etničnih skupin, ki jih je/ni primerno vključiti v nacionalno družbo, ker bolj/manj pospešujejo ali zavirajo nacionalni razvoj.

Konec sedemdesetih let 20. stoletja je začela mehiška vlada razvijati participacijske socialne in kulturne strategije, ki so na lokalnem nivoju delno vključevale tudi staroselsko prebivalstvo. Posebne politične organizacije za staroselce so oblikovale voditelje, ki so osvojili nov socialni diskurz in znanje političnih taktik, ki ga lokalne staroselske skupnosti do takrat niso obvladovale.

⁴⁴ *I. Congreso del Instituto Indigenista Interamericano. Indigenista* – je strokovnjak za staroselska vprašanja, zlasti za vključevanje staroselcev v nacionalno družbo; lahko je antropolog, etnolog, pravnik, agronom itd.

⁴⁵ INI (*Instituto Nacional Indigenista*) je strokovna in politična institucija, ki skrbi za vključevanje staroselskega prebivalstva v nacionalno družbo.

Tako je na prvem Nacionalnem kongresu staroselskih ljudstev⁴⁶ leta 1975 v Pátzcuaru mehiška vlada ustanovila Nacionalni svet staroselskih ljudstev,⁴⁷ ki so ga formirali predstavniki lokalnih svetov različnih etničnih skupin. Na Jukatanu je bil leta 1988 osnovan Vrhovni svet Majev (*Consejo Supremo Maya*). Deloval je kot svetovalni organ izvršilne oblasti Zvezne države Jukatan.⁴⁸ Predstavniki Majev naj bi na ta način sodelovali v planski, izvršilni in ocenjevalni vladni politiki programov ekonomskega, političnega, socialnega in kulturnega razvoja majevskih skupnosti v zvezni državi. Leta 2000 so ga ukinili. Svet ni nikoli dobil suverene politične vloge. Bolj ali manj je le potrjeval odločitve vlade in med majevskim prebivalstvom že na začetku naletel na nezaupanje.⁴⁹

Leta 2005 je *Instituto nacional Indigenista* nadomestila nova vladna institucija, Inštitut za razvoj majevske kulture zvezne države Jukatan (*Instituto para el Desarrollo de la Cultura Maya del Estado de Yucatán*). Ta ustanova naj bi imela širši značaj: samostojno naj bi razvijala programe za politično sodelovanje, ekonomski, integralni in socialni razvoj, zlasti pa za vsestransko kulturno dejavnost majevske etnične skupnosti. V ustanovni listini se je inštitut zavezal, da bo razvijal naslednja področja: izobraževanje in kulturo, zdravstveno varstvo, pomoč revnim in marginaliziranim, etnični razvoj, družinsko problematiko, pravice majevskega prebivalstva, socialno vključevanje majevskih oseb z omejenimi sposobnostmi, varovanje in zaščito kulturne, zgodovinske in arheološke dediščine majevske etnične skupnosti, šport in rekreacijo in varovanje okolja. Po desetih letih obstoja se je izkazalo, da je ustanova zgolj politična nuja. Ne nadaljuje ustaljene participacijske politike, ne vključuje majevskih glasov, ne izpolnjuje ustanovnih smernic.⁵⁰

Pa vendar lahko med Maji v zadnjih desetletjih zaznamo 'bottom-up' pristop. Vladne organizacije indigenizma so imele namreč dvojni učinek na majevsko populacijo. Po eni strani so ustvarile sloj kompromisarskih birokratov, ki niso izkoristili priložnosti, da civilni družbi predočijo potrebe svojega prebivalstva, po drugi strani pa je prav to dejstvo izzvalo nastanek neodvisnih, vzporednih, nevladnih majevskih organizacij, ki so se oprijele alternativnih idej in imajo lastne iniciative v zvezi z organiziranim izražanjem zahtev. Protagonisti sodobnih etničnih gibanj so predstavniki novega sloja staroselskega prebivalstva, ki imajo "razmeroma dolgotrajno urbano izkušnjo in srednjo ali visoko izobrazbo. To jim v primerjavi s tistimi, ki imajo zgolj izkušnjo lokalne skupnosti in stik z zunanjim svetom le preko sezonskega dela, daje večjo moč v pogajanjih s predstavniki dominantne kulture" (Bonfil Batalla 1994: 210).

⁴⁶ *Primer Congreso Nacional de Pueblos Indígenas.*

⁴⁷ *Consejo Nacional de Pueblos Indígenas (CNPI)*

⁴⁸ Vrhovni svet Majev je vključeval člane iz vseh regij zvezne države Jukatan. Pogoj za izvolitev v svet je bilo obvladovanje majevskega jezika, starost nad petdeset let in pripadnost majevski kulturi.

⁴⁹ Večina informatorjev je celo izrazila mnenje, da je bil svet "politična odskočna deska" posameznih Majev v družbo *tzulov* (belcev oz. mesticev).

⁵⁰ Mehiška zakonodaja je v začetku 21. stoletja pravice in pristojnosti staroselskega prebivalstva celo skrčila, kar je razvidno iz novega Zakona za staroselsko prebivalstvo (*Ley Indígena*), 2001. V primerjavi s t. i. indigenizmom je pravzaprav današnja staroselska politika nazadovala. <<http://www.lopezbarcen.org/sites/www.lopezbarcen.org/files/legislacion20yderechosindigenasenMexico.pdf>>.

Bonfil Batalla je prvi antropolog, ki je opozoril na pojav novega sloja v staroselskih družbah: “Za razliko od “kmečkih voditeljev” ali “komunarjev”, ki sami sebe proglašajo za lokalne politične voditelje na eni strani in “indianiziranih” mestiških intelektualcev, ki simpatizirajo s staroselskimi gibanji na drugi, se pojavlja tretji, vmesni sloj, tako imenovani “povratniki”. To so tisti, ki so bili v šestdesetih in sedemdesetih letih vključeni v delo nacionalnih institucij integracijske socialne politike, danes pa se “na podlagi ostankov in na novo pridobljene zavesti o staroselskosti organizirajo v obrambi lastne identitete in identitete svojega ljudstva” (Bonfila Batalle v Dietz 2000: 21–22). Tako imenovani “povratniki” ali novi staroselski intelektualci so, kot pravi avtor, “nov pojav v nacionalnem scenariju; urban in nujno političen. S priznanjem staroselske identitete zahtevajo pravico do soudeležbe v javnem življenju na državnem nivoju, torej mnogo širše, kot segajo meje njihovih lokalnih skupnosti, ne da bi se pri tem počutili dolžne tajiti izvor in kulturo, iz katere izhajajo” (Bonfil Batalla 1994: 210).

Kaj je v vseh teh desetletjih, od začetka majevskih peticij, naredila mehiška vlada in kje so staroselski aktivisti danes?

Nazaj k peticijam majevske skupnosti

Od vseh naštetih uradnih zahtev, je Mehiki do zdaj uspelo ustanoviti t. i. dvojezično medkulturno izobraževanje⁵¹, ki odgovarja zahtevam peticije o “oblikovanju izobraževalnih modelov, ki naj ne bi zadostili le šolskim potrebam majevskega jezika, ampak bi pripomogli k širšemu priznanju državljskih pravic majevskih lokalnih skupnosti in njihove kohezivnosti s širšo družbo” (Demandas 1998). Dvojezično medkulturno izobraževanje – EIB je Mehika, kot ena prvih držav Latinske Amerike, uvedla sredi devetdesetih let 20. stoletja, in sicer na nivoju visokega šolstva. Ideja pa ni vzniknila le na “zelniku” nacionalne kulturne politike. V splošnem lahko govorimo o ideji dvojezičnega medkulturnega izobraževanja po vsej Latinski Ameriki od začetka devetdesetih let 20. stoletja dalje (glej Terčelj 2010: 275–293). Reformo izobraževalnega sistema so sooblikovale organizacije avtohtonih skupnosti, ustavne spremembe in spremembe v razvoju nacionalnih socialnih politik ter mednarodne organizacije (Unesco, MOD) (Terčelj 2010: 286–293).

Tako je Mehika v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja odprla številne medkulturne univerze (*Universidades Interculturales*), ki ponujajo nove vidike družbenega in znanstvenega razvoja. Namenjene so mladim, ki prihajajo iz staroselskih skupnosti, kot tistim, ki se s problematiko teh skupnosti strokovno ukvarjajo. Financira in razvija jih Oddelek za medkulturno in dvojezično izobraževanje Sekretariata Ministrstva za javno izobraževanje mehiške vlade.⁵² Mehika je s tem uradno zadostila zahtevam novih mednarodnih in nacionalnih

⁵¹ Dvojezično medkulturno izobraževanje (EIB – *Educación Intercultural Bilingüe*) temelji na znanjih in jezikovnih tradicijah avtohtonih etničnih skupin, odprto pa je za vključevanje znanj in vsebin drugih kultur. Pouk poteka v enem od ameriških staroselskih jezikov in enem od evropskih jezikov. Tako spodbuja komuniciranje v obeh jezikih hkrati (López in Küper 1999: 26).

⁵² *Coordinación General de Educación Intercultural y Bilingüe de la Secretaría de Educación Pública*. <http://www.redui.org.mx/index.php?option=com_content&view=article&id=31&Itemid=37>.

izobraževalnih trendov, v praksi pa na neki način spet vzpostavlja socialno politiko segregacije: na tovrstne univerze se vpisuje zgolj staroselsko prebivalstvo; raven njihove zahtevnosti pa je pod ravniyo zahtevnosti državnih univerz.⁵³

Na področju ovrednotenja, širjenja in prakticiranja majevske duhovne tradicije, ki vključuje tudi tradicionalno zdravilstvo, "saj se to začenja pri zdravljenju duha, ne materije", so staroselske terapevtske prakse pridobile posebno mesto znotraj medicinskega pluralizma.⁵⁴ V primeru Majev zlasti tradicionalne prakse babic porodničark, zeliščarjev in fizioterapevtov. Uradni zdravstvenovarstveni sistem jih upošteva kot dopolnilno in preventivno medicinsko prakso. Kje pa so ostale zahteve majevske skupnosti? V pričujočem kontekstu nas zanimata zlasti dve:

- prost vstop Majev na vsa območja arheoloških spomenikov na Jukatano (Demandas 2001);
- vpeljava majevske spomenikovarstvene službe, izobraževanja na okoljskovarstvenem področju, vključevanje majevskega tradicionalnega znanja o varovanju okolja v šolske sisteme in spodbujanje ekoturizma v majevskih skupnostih (Demandas 1998).

129

Majem prva zahteva ni bila odobrena. Peticija je bila naslovljena na napačne pristojne organe: namesto na vodstvo službe kulturno-spomeniškega varstva je bila izročena lokalnim politikom. Bistvo zahteve o prostem vstopu na arheološka območja ni v finančni ugodnosti, ampak v spoštovanju in upoštevanju kulturne tradicije. Maji sicer dobro izkoriščajo tržno nišo svojih kulturnih spomenikov. Prebivalcem najbližjih vasi je dovoljena prodaja spominkov, sadja in prigrizkov na vstopu in izjemoma, npr. v Chitzén Itzá, tudi znotraj varovanega arheološkega območja.⁵⁵ Ta prodaja ni najbolje nadzorovana; še manj je nadzorovano vključevanje Majev v prirojene turistično-folklorne "spektakle".⁵⁶

Kar se tiče druge zahteve v zadnjem času država pospešuje ekoturizem v majevskih lokalnih skupnostih. *Instituto para el Desarrollo de la Cultura Maya del Estado de Yucatán* s svojimi projekti za razvoj podeželja prispeva k ustanavljanju ekoturističnih zadrug, zadrug umetne obrti, zlasti pri vključevanju

⁵³ Na eni od teh univerz, *Universidad de Oriente*, Valladolid, Jukatan, je avtorica članka tudi sodelovala in opazovala stanje izobraževalne politike (2008, 2010).

⁵⁴ Prve spodbude etnologov, antropologov in socialnih delavcev za uvedbo medicinskega pluralizma imajo svoje začetke že v sedemdesetih letih 20. stoletja. Konkretno pa je medicinski pluralizem vpeljala participacijska indigenistična politika v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, z ustanavljanjem t. i. "medkulturnih" zdravstvenih bolnišnic na območjih s pretežno staroselskim prebivalstvom; danes Mehika v svoj zdravstvenovarstveni sistem medicinskega pluralizma vključuje tudi tradicionalna medicinska znanja, kot preventivo in seveda pod zakonodajo za staroselsko prebivalstvo: Ley Indígena, čl. 2/III, 2001. <<http://www.nodo50.org/pchiapas/chiapas/documentos/ley.htm>>.

⁵⁵ Pri tem naj poudarimo, da je v posameznih primerih dovoljena prodaja spominkov le eni od lokalni skupnosti, ki ni nujno najbližja (primer Ek Balam, TZ, 2014).

⁵⁶ Številni hoteli na t. i. Rivieri Maya vabijo domačine, naj demonstrirajo folklorne ples, običaje in religiozne obrede na hotelskih terasah. Najnovejša turistična atrakcija pa je t. i. "majevska poroka", ki jo izvajajo kar hotelski uslužbenci, preoblečeni v fantazijske noše, saj Maji poročnih obredov nikoli niso poznali.

žensk v regionalno ekonomijo.⁵⁷ *Universidad Nacional del Oriente* iz Valladolida poleg študija majevske kulturne dediščine in jezika vključuje tudi visokošolski študijski medkulturni program ekološkega turizma in gastronomije. Vendar so ti programi premajhni, zato posamezne majevske lokalne skupnosti ustanavljajo neodvisne zadruge, pri čemer jim pomagajo nevladne organizacije za razvoj t. i. solidarnostnega in ekoturizma.

130

S pomočjo nevladnih organizacij so se stvari začele premikati tudi na področju vključevanja majevskega tradicionalnega znanja o varovanju okolja v izobraževalne sisteme, zlasti vseživljenjskega izobraževanja.⁵⁸ Danes se mnoge vladne in nevladne naravovarstvene organizacije zanimajo za majevsko "okoljsko etiko", kar pomeni, da je interes strokovnega in civilnega prebivalstva za tradicionalna znanja Majev dovolj velik in ima začrtane cilje. Težji oreh v dani problematiki je, kako razložiti kulturnovarstvenim službam, da imajo potomci majevske civilizacije resen interes po uradni soudeležbi oz. soupravljanju z lastno kulturno dediščino.⁵⁹

Zahteva po vpeljavi neodvisne majevske spomeniškovarstvene službe je seveda utopična, kulturnovarstvena politika INAH pa bi lahko intenzivneje načrtovala vključevanje Majev v svoje strokovne, ne le tehnične službe. Kljub etnologom, antropologom, etnozgodovinarjem in okoljevarstvenikom, ki opominjajo na povezavo predkolonialnih in današnjih majevskih kulturnih konceptov, si konservatorska stroka do zdaj še ni postavila bistvenega vprašanja: katera znanja lahko potomci Majev v današnjem času prispevajo k boljšemu razumevanju, ovrednotenju in varovanju v prvi vrsti njim lastnih kulturnih spomenikov. Pri restavratorskih delih in delu na terenu ta služba vsekakor upošteva tradicionalno znanje Majev, največ iz zgodovinskih in etnografskih virov.⁶⁰ Vendar si današnji potomci Majev, ti isti nosilci znanja, želijo uradnega soupravljanja s spomeniki.

Zaključek

Od dvestošestnajstih urejenih mehiških arheoloških območij, ki so odprta za obiskovalce, jih je na ozemlju Majev kar dobra tretjina. Na Unescov seznam svetovne kulturne dediščine sta vpisani dve majevski predkolonialni mesti, Chichén Itzá in Palenque, slednje je hkrati tudi nacionalni park. Chichén Itzá je od leta 2007 eno od "novih sedmih čudes sveta". To pomeni, da je postalo

⁵⁷ Ena od dvanajstih uspešnih majevskih ekoturističnih zadrug na Jukatantu je tudi *Centro de Turismo Alternativo. Cabañas Ecológicas Uh Najil Ek Balam*, pet kilometrov oddaljen od arheološkega območja Ek Balam. Podpira jo nevladna civilna organizacija za solidarnostni in ekoturizem Alter.

⁵⁸ V zadnjih letih posamezne majevske skupnosti sodelujejo z nevladnimi organizacijami za pospeševanje ekološkega kmetijstva. Skupaj so uvedli sejme avtohtonih semen ("*ferias de semilla*"), kjer si pridelovalci izmenjujejo izkušnje in znanja o naravni selekciji. Eno takih, *Feria de Yaxcopil* (občina Peto), si je avtorica članka ogledala 27. 4. 2014 v spremstvu domačinov, informatorjev raziskave.

⁵⁹ Potrebno je poudariti, da so bili vsi predkolonialni pisni viri v 16. stoletju uničeni in da se vse kulturno-zgodovinsko znanje arheologov (poleg materialnih artefaktov) skrči na kolonialne vire in relativno recentne antropološke, etnološke in ustno-zgodovinske informacije, ki nikakor niso tuje poznavanju tradicije lastne kulture današnjih Majev.

⁶⁰ Kar pomeni, da so današnji Maji zgolj dobrodošli informatorji, ne pa tudi enakovredni strokovni udeleženci.

“dediščina vsega človeštva”. Zanj skrbijo ne le nacionalne kulturnovarstvene ustanove, ampak tudi mednarodni fondi. V Chichén Itzá se steka številni kapital, tudi tisti, ki ga prinašajo turisti, saj ga obišče letno kar milijon obiskovalcev. Maji so ponosni, da se je zapuščina njihovih prednikov uvrstila med “sedem čudes sveta”, še več, turizem jim omogoča redni in dodatni zaslužek, česar poljedelstvo ne zagotavlja več. Po drugi strani pa so njihove kulturne prakse, ki jih na številnih, za javnost zaprtih arheoloških območjih še izvajajo, v Chichén Itzá in ostalih turistično dostopnih predkolonialnih mestih, otežene.

V trenutku, ko konservatorska stroka in kulturna politika določita neko območje za zaščitenost, ko posamezen kraj, predmet, zgradbo itd. razglasita za spomenik, se spremenita njihovi namembnost in funkcija. Njihova življenjska vitalnost je prekinjena, “zamrznjena v času”. Zato so “predmeti, ki jih danes razumemo kot kulturna dediščina, v večkratno protislovnem položaju” (Muršič 2009: 4). Predkolonialna majevska mesta in naravne površine *k'ax*, ki so dobili funkcijo kulturnih ali naravnih spomenikov, Majem predstavljajo živ in vitalen prostor, ki so jim ga v začasno uporabo zapustili predniki. Njihovi pravi gospodarji so *Yumilo'ob K'axo'ob* (“Gospodarji gozda”), ne predniki, ne država, ne Unesco, ne kapital, čeprav se nobene od omenjenih institucij ne branijo.

Majevski koncept stvarnosti je drugačen od evro-ameriškega. Tako je tudi koncept “dediščine” ali “zapuščine” prednikov nekoliko drugačen, bolj holističen, manj lastninski.⁶¹ Maji naravnega in kulturnega prostora ne delijo. *K'ax* je naravno okolje, ki v sebi nosi potencial kulture. Je prostor nenehne menjave. Poleg tega je metafizičen in simbolni prostor. Majevska etika, ki izhaja iz holizma kozmičnega, naravnega in kulturnega ravnovesja, zapoveduje spoštovanje do vsega, kar človeka obkroža in kar človek sam ustvari. Po besedah našega sogovornika “je za Maje ves svet svet”.⁶² “Sveto” po tradicionalnem majevskem etičnem kodeksu ni le religiozna kategorija, ampak del globokega spoštovanja do vsega, kar jih obkroža, omogoča bivanje, in tudi vsega, kar so sami ustvarili.

Seveda nekatere naravne kraje in stvaritve prednikov še posebej spoštujejo: podzemne jame in jezera, vzpetine in ostanke predkolonialnih svetišč. V njih biva “duh prednikov”. Predniki pri Majih niso religiozne entitete, ampak stvar kolektivnega spomina. Te kraje lahko razlagamo kot simbolne sisteme identitete. In prav ti kraji so dobili nov simbolni pomen, postali so nacionalni in mednarodni kulturni spomeniki. Določila jih je konservatorska stroka, ki operira s pojmi “profano” - “sakralno”, “posvetno” - “sveto”. Majevska kozmologija ne pozna stroge delitve med tema dvema kategorijama. Objekte, ki jih konzervatorska stroka zaščiti, postavi na neki način v prostor “svetega”, torej posvečenega stroki in njenim odločitvam. Predmeti in območja kulturne dediščine so na ta način “tabuizirani” ali nedotakljivi. Z njimi lahko upravlja le sama.

⁶¹ Čeprav se s sodobnimi Unescovimi definicijami ne izključuje. Te govorijo prav tako o 'zapuščini prednikov', 'uživanju sedanjih generacij' in prenašanju na bodoče rodove.

⁶² Tudi vsakdanji predmeti, kot so gospodinjski pripomočki, sedala, steklenice ali šolski zvezki za otroke, so 'sveti', ker je človek vanje vložil veliko svojega dela in truda (TZ: Pérez Pérez, intervju, Merida, februar 2001).

O morebitni soudeležbi in soupravljanju Majev na področju kulturnih spomenikov, v smislu mednarodnih konvencij in staroselskih zahtev, kulturnovarstvena politika molči. Sodobna konservatorska stroka deluje na principih moderne znanosti, ki je vpeta v nacionalne in kapitalne interese in predstavlja družbenopolitično moč. Maji ostajajo, kljub demografski večini na ozemlju, še vedno marginalizirano, "manjšinsko", torej ranljivo prebivalstvo.

LITERATURA IN VIRI

AGUIRRE BELTRÁN, Gonzalo

1976a Estructura y función de los centros coordinadores. V: *El indigenismo en acción: XXV aniversario del Centro Coordinador Indigenista Tzeltal-Tzotzil, Chiapas*. México: Instituto Nacional Indigenista. Str. 27-40.

132

1976b *Obra polémica*. México: Secretaría de Educación Pública, Instituto Nacional de Antropología e Historia.

BÁRABAS, Alicia

1989 *Utopías indias: movimientos sociorreligiosos en México*. México: Editorial Grijalbo.

2003 Introducción: una mirada etnográfica sobre los territorios simbólicos indígenas. V: A. Barabas (ur.), *Diálogos al territorio: procesiones, santuarios y peregrinaciones*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia. Str. 13-37.

BARTOLOME, Miguel

1992 *La dinámica social de los mayas de Yucatán: pasado y presente de la situación colonial*. México: Instituto Nacional Indigenista.

1997 *Gente de costumbre y gente de razón: las identidades étnicas en México*. México: Instituto Nacional Indigenista.

2006 *Versiones de la diversidad II*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia.

BARTOLOMÉ, Miguel; BÁRABAS, Alicia

1979 *La resistencia maya: relaciones interétnicas en el oriente de la península de Yucatán*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia.

1997 Breve ojeada a la guerra de castas. *Saastun: Revista de Cultura Maya* 1, str. 4-18.

BÁSES

1991 *Bases para la oficialización del mayathan*. Chichimilá: Mayaon, Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, PACMyC, Instituto nacional Indigenista.

BONFIL BATALLA, Gustavo

1994 *México profundo: una civilización negada*. México: Editorial Grijalva.

CASO, Alfonso

1971 *Indigenismo*. México: Instituto Nacional Indigenista.

CHERNELA, Janet

2003 *The rights of indigenous peoples: international instruments*. American Anthropological Association: Committee for Human Rights 11/11. <<http://www.aaanet.org/committees/cfhr/chronology.htm>> [20. 5. 2008].

DEMANDAS

1998 Demandas de intelectuales mayas de Yucatán. *Sáansamal: Gaceta de Información Maya Peninsular* 1, št. 2, str. 12-24.

2001 *Demandas de intelectuales mayas de Yucatán*. [Rokopis].

DIETZ, Gunter

2000 Comunidades indígenas y movimientos étnicos en Mesoamérica: una revisión bibliográfica. *Boletín Americanista* 50, str. 15-38.

GARCÍA QUINTANILLA, Alejandra

2000 El dilema de ah kimsah k'ax, 'el que mata al monte': significados del monte entre los mayas milperos de Yucatan. *Mesoamérica* 21, št. 39, str. 255-285.

HOSTTELER, Ueli

1996 *Milpa agriculture and economic diversification: socioeconomic change in a Maya peasant society of Central Quintana Roo, 1900–1990: Ph. D. dissertation*. Berne: [U. Hostteler], University of Berne, Institute für Ethnologie.

ITURRIAGA, Eugenia

1998 *Instituciones y acciones indigenistas en Yucatán: reconstrucción histórica y presente 1948–2000*. [Rokopis].

KIRCHHOFF, Paul

2000 Mesoamérica. *Dimensión Antropológica* 19, (maj-avgust), str. 15–32. <<http://www.dimensionantropologica.inah.gob.mx/?p=1031>> [25. 6. 2014].

KROTZ, Esteban

1993 Identidades culturales profundas y alternativa civilizatoria. V: B. Bonfil (ur.), *Hacia nuevos modelos de relaciones interculturales*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes. Str. 15–23.

2000 Diversidad sociocultural y alternativa civilizatoria: sobre algunas relaciones entre antropología y utopía. *Boletín Antropológico* 48, str. 5–17.

2002 *Antropología jurídica: perspectivas socioculturales en el estudio del derecho*. México: Universidad Autónoma Metropolitana.

2008 Lenguas, culturas y derechos humanos: sobre algunas características y perspectivas de la Ley General de Derechos Lingüísticos para la Península de Yucatán. V: E. Krotz (ur.), *Yucatán: Ante la Ley General de Derechos Lingüísticos de los Pueblos Indígenas*. México: Instituto Nacional de Lenguas Indígenas, Universidad Nacional del Oriente. Str. 19–45.

2011 El reconocimiento jurídico de los mayas en Yucatán. *Revista de la Universidad Autónoma de Yucatán* 16–17, str. 3–8. <<http://www.mayas.uady.mx/articulos/reconocimiento.html>> [16. 8. 2014].

LEY INDÍGENA

2001 Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos. México: Editoria Alco.

LÓPEZ BÁRCENAS, Francisco (ur.)

2010 *Legislación y derechos indígenas en México*. Centro de Estudios para el Desarrollo Rural Sustentable y la Soberanía Alimentaria, Cámara de Diputados, LXI Legislatura. <<http://www.lopezbarcenassites/www.lopezbarcenassites/files/legislacionyderechosindigenasenMexico.pdf>> [7. 9. 2011].

LÓPEZ, Luis Enrique; KÜPER, Wolfgang

1999 La educación intercultural bilingüe en América Latina: balance y perspectivas. *Revista Iberoamericana de Educación* 20, str. 1–62. <<http://www.rieoei.org/rie20a02.htm>> [8. 6. 2010].

MARRIE, Henrietta

2009 The UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage and the protection and maintenance of the intangible cultural heritage of indigenous peoples. V: L. Smith, N. Akagawa (ur.), *Intangible heritage: key issues in cultural heritage*. Routledge: London, New York. Str. 169–192.

MURŠIČ, Rajko

2009 Kulturna dediščina: nerazrešljive dvoumnosti svetega v profanem. V: K. Župevc [et al.] (ur.), *Kulturna dediščina preteklosti za lepšo prihodnost*. Maribor: Evropski kulturni in tehnološki center. Str. 4–8.

NATIONS, James D.

2006 *The Maya tropical forest: people, parks, and ancient cities*. Texas: University of Texas Press. <https://books.google.si/books?id=naZdAAAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false; tudi: <https://intercontinentalcry.org/indigenous-peoples/maya/>> [1. 2. 2010].

POLJAK ISTENIČ, Saša

2014 Kulturna dediščina v slovenskem političnem diskurzu: opredelitve in obravnave dediščine v državnih dokumentih. V: T. Dolžan Eržen, I. Slavec Gradišnik, N. Valentinčič Furlan (ur.), *Interpretacije dediščine*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. Str. 43–54, 274–275.

REIFLER BRICKER, Victoria

1981 *The Indian Christ, the Indian king: the historical substrate of Maya myth and ritual*. Austin: University of Texas Press.

QUINTAL, Ella Fany [et al.]

2003 U lu'umil maaya wíniko'ob: la tierra de los mayas. V: A. Barabas (ur.), *Diálogos al territorio: simbolizaciones sobre el espacio en las culturas indígenas de México*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia. Str. 273-360.

TERAN, Sylvia; RASMUSSEN, Christian

2009 *La milpa de los majas: la agricultura de los mayas prehispánicos y actuales en el noreste de Yucatán*. Merida: Universidad Nacional Autónoma de México, Universidad de Oriente.

TERČELJ, Marija Mojca

2004a La integración cultural y el multiculturalismo: las políticas indigenistas en México, en el siglo XX. *Annales, Series Historia et Sociologia* 14, št. 2, str. 279-290.

2004b Entre la utopía y la realidad: la tradición oral y su papel ideológico en el movimiento étnico contemporáneo maya de la península de Yucatán. *Iberoamericana Quinceeclesiensis* 2, str. 555-589.

2009 Človekove pravice kot pravice domorodnega prebivalstva: primerjava jezikovnih in religioznih pravic Majej na Jukatanu, Mehika. *Poligrafi* 14, št. 53/56, str. 127-157.

134

2010 Medkulturnost v Latinski Ameriki: politični interes, etična nuja, ali akademska 'moda'? V: M. Sedmak, E. Ženko (ur.), *Razprave o medkulturnosti*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. Str. 275-293.

2012 Educación intercultural bilingüe en América Latina. V: S. S. Pajović (ur.), *Europa Balcánica y los países de la Cuenca del Mar Negro - MERCOSUR: dinámicas e interacciones*. Belgrado: Universidad Megatrend. Str. 241-258.

VARESE, Stefano

1983 *Proyectos étnicos y proyectos nacionales*. México: Secretaría de Educación Pública.

VILLA ROJAS, Alonso

1968 Los conceptos de espacio y tiempo entre los grupos mayances contemporáneos. V: M. León-Portilla (ur.), *Tiempo y realidad en el pensamiento maya*. México: Instituto de Investigaciones Históricas, Universidad Nacional Autónoma de México. Str. 119-167.

ZAKON O VARSTVU KULTURNE DEDIŠČINE

2008 *Uradni list RS*, št.16/08, 123/08, 8/11- ORZVKD39, 90/12 in 111/13. <<http://pisis.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144>> [25. 8. 2015].

ZIZUMBO, Daniel; SIMA, Paulino

1988 Las prácticas de roza-tumba-quema en la agricultura maya-yukateka y su papel en la regeneración de la selva. V: R. Urribe (ur.), *Medio ambiente y comunidades indígenas en el sureste de México*. Villahermosa, Tabasco: IV Centro Regional UNESCO. Str. 84-103.

Spletni viri

Acuerdo Redui. Coordinación General de Educación Intercultural y Bilingüe de la Secretaría de Educación Pública de México. <http://www.redui.org.mx/index.php?option=com_content&view=article&id=31&Itemid=37> [30. 4. 2010].

The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments – 1931. International Council on Monuments and Sites 2011-2015. <<http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>> [5. 5. 2015].

Centro Ecoturístico Cabanas Ecológicas UH Najil. Ek Balam A. C. <http://www.cdi.gob.mx/turismo/index.php?option=com_content&view=article&id=134:centro-ecoturistico-cabanas-ecologicas-uh-najil-ek-balam-ac&catid=50:yucatan&Itemid=54> [30. 4. 2014].

Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris: Unesco. <<http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>> [15. 5. 2015].

Convention of Biological Diversity. The United Nations Environment Programme (UNEP). <<https://www.cbd.int/convention/>> [17. 8. 2015].

Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. UN Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris: Unesco, 1972. <<http://whc.unesco.org/en/conventiontext>> [25. 5. 2015].

Cultural Heritage. <http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_heritage> [30. 7. 2015].

- Declaración de Pátzcuaro sobre el derecho a la lengua.* Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas. <<http://www.edi.gob.mx/lenguamaterna/patzcuaro.pdf>> [15. 5. 2010].
- Dictamen de Ley Indígena aprobada por el Senado de la República el 28 de abril de 2001.* México. <<http://www.nodo50.org/pchiapas/chiapas/documentos/ley.htm>> [20. 9. 2010].
- Diagnóstico de infraestructura cultural 2007–2012.* Sistema de información cultural. Consejo Nacional para la Cultura y las Artes (CONACULTA). <http://sic.conaculta.gob.mx/publicaciones_sic/dic_2007.pdf> [15. 5. 2010].
- International Cultural Tourism Charter. Principles and Guidelines for Managing Tourism at Places of Cultural and Heritage Significance.* ICOMOS International Cultural Tourism Committee. <http://www.cultureindevelopment.nl/Cultural_Heritage/What_is_Cultural_Heritage> [25. 5. 2015].
- ILO Indigenous and Tribal Peoples Convention No. 169.* United Nations, 1989. <<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>> [10. 1. 2001]; <http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169> [15. 5. 2015]; <<http://www.ilo.org/indigenous/Conventions/no169/lang--en/index.htm>> [15. 5. 2015].
- ILO Application of Convention No. 169 by domestic and international courts in Latin America. A Casebook.* 1999. <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_123946.pdf> [10. 2. 2011].
- Indigenous Peoples and the Development Agenda: Beyond 2015.* <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/Post-2015/IPs-and-Post-2015.pdf>> [15. 8. 2015].
- Kaj je kulturna dediščina?* Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. <<http://www.zvkds.si/sl/zvkds/varstvo-kulturne-dediscine/o-kulturmi-dediscini/kaj-je-kulturna-dediscina/>> [15. 5. 2015].
- Ley del derecho a la consulta previa a los pueblos indígenas u originarios, reconocido en el convenio 169 de la Organización Internacional del Trabajo (OIT).* Peru. <<http://www.presidencia.gob.pe/ley-de-consulta-previa-promulgada-hoy-en-bagua>> [10. 2. 2011].
- Mayan Language Family.* Native American Language Net: preserving and promoting indigenous american indian languages. <<http://www.native-languages.org/fammay.html>> [10. 1. 2010].
- Patrimonio Cultural.* México: Organización de Estados Iberoamericanos, 2007. <<http://www.oei.es/cultura2/mexico/c7.htm>> [1. 8. 2015].
- Patrimonio de la Humanidad.* <http://es.wikipedia.org/wiki/Anexo:Patrimonio_de_la_Humanidad_en_M%C3%A9xico> [25. 5. 2015].
- Peruvian Political Crisis.* <http://en.wikipedia.org/wiki/2009_Peruvian_political_crisis> [20. 2. 2013].
- Sedem čudes sveta.* <<http://www.mundonets.com/siete-maravillas-del-mundo-moderno/chichen-itza>> [15. 5. 2015]; <http://en.wikipedia.org/wiki/New7Wonders_of_the_World> [15. 5. 2015]; <http://en.wikipedia.org/wiki/Indigenous_peoples> [15. 5. 2015].
- The International Treaty on Plant Genetic resources, Food and Agriculture.* Food and Agriculture Organization of the United Nations. <<http://www.planttreaty.org/content/texts-treaty-official-versions>> [5. 8. 2015].
- United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.* Paris: United Nations, 2006. <<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/UNDRIPManualForNHRIs.pdf>>; <http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf> [5. 8. 2015].
- United Nations Development Programme.* Contribution to the 14th Session of the UN Permanent Forum on Indigenous Issues, 2015. <<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/2015/agencies-info/UNDP.pdf>> [15. 8. 2015].
- WIPO Intergovernmental Committee on Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore.* <<http://www.wipo.int/tk/en/igc/>> [10. 8. 2015].
- World Intellectual Property Organization (WIPO).* <<http://www.wipo.int/portal/en/index.html>> [10. 8. 2015].
- Who are Indigenous People? Indigenous peoples, Indigenous Voices.* Paris: Secretariat of the Permanent Forum UN – UNESCO. <http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/5session_factsheet1.pdf>; <<http://undesadspd.org/indigenouspeoples.aspx>> [10. 8. 2015].
- Zonas Arqueológicas.* México: Instituto Nacional de Antropología e Historia. <<http://www.inah.gob.mx/>> [15. 5. 2015]; <<http://inah.gob.mx/images/zonas/lista/pagina.html>> [15. 5. 2015].

BESEDA O AVTORICI

Marija Mojca Terčelj, dr., doc., je predavateljica na Oddelku za antropologijo in kulturne študije Fakultete za humanistične študije Koper Univerze na Primorskem. Od leta 1990 je gostujoča raziskovalka mehiških institucij: *Instituto de Investigaciones Antropológicas de la UNAM*, *Instituto de Estudios Indígenas de la UNACH* in *Unidad de Estudios Sociales, UADY*, Mérida. V letih od 1990 do 1997 se je posvečala staroselskim kulturam v Chiapasu, od leta 2000 pa raziskuje Maje na Jukatanu: medkulturni odnosi, socialne politike, etnična gibanja, človekove pravice – pravice za staroselce, poljedelske prakse in tradicionalno zdravilstvo. Leta 2010 je prejela prestižno štipendijo mehiške vlade “*Genaro Estrada*” za raziskavo svetega prostora med Maji na Jukatanu (UADY).

ABOUT THE AUTHOR

Marija Mojca Terčelj, PhD, assistant professor, lectures at the Department of Anthropology and Cultural Studies, Faculty of Humanities University of Primorska, Koper. Since 1990 she has been a guest researcher with the Mexican institutions *Instituto de Investigaciones Antropológicas de la UNAM*, *Instituto de Estudios Indígenas de la UNACH*, and *Unidad de Estudios Sociales, UADY*, Mérida. From 1990 to 1997 she investigated the indigenous cultures in Chiapas and she has been researching the Maya of Yucatan since 2000: intercultural relationships, social policies, ethnical movements, human rights, rights for indigenous peoples, agricultural practices, and traditional healing. In 2010 the Mexican government awarded her the prestigious “*Genaro Estrada*” grant for conducting research of the sacred space among the Maya of Yucatan (Universidad Autonoma de Yucatan - UADY).

136

SUMMARY

The cultural heritage of the Maya: the decision-making of the indigenous peoples in Mexico's educational and cultural policies

Of Mexico's two hundred sixteen developed archaeological sites that are open to visitors a good third are located in Maya territory. UNESCO's World Heritage List includes two Maya pre-colonial cities, Chichén Itzá and Palenque, which is also a national park. Since 2007 Chichén Itzá is one of the new 'Seven Wonders of the World'. This means that it has become 'world heritage'. Chichén Itzá generates a lot of capital, including from tourists, as it is yearly visited by a million people. The Maya are proud that the heritage of their ancestors has been included in the seven world wonders, and tourism provides them with a regular, additional, income that is no longer yielded by agriculture. On the other hand, however, cultural practices, which they perform at many archaeological areas that are closed to the public, are seriously hindered in Chichén Itzá and the other pre-colonial cities that are open to tourists.

In spite of the repeated historical disruptions that have considerably transformed Maya society, there is a continuity of some cultural and religious practices that are directly connected with pre-colonial temples, subterranean karst caves and lakes. In these places 'the spirit of the ancestors', dwells and we therefore consider them identity symbols. Precisely these places obtained a new status and a new function in the 20th century as they became national and international cultural monuments. They were as such determined by the conservation discipline. In this way, some areas of cultural identity became taboo and untouchable to Western culture. They are managed exclusively by conservation experts. To the Maya they continue to be living, vital spaces that were left to them for temporary use by the ancestors. Their real owners are not the ancestors, the government, the conservation experts, or UNESCO, but Yumil'ob K'axo'ob (the "Lords of the forest"). The Maya thus remain a marginalized, 'minority', and vulnerable population, even if they constitute the demographic majority.